

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 9, 2019 | 27.09.2019 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.9.31](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.9.31)

УДК 338.1

Є. С. Палійчук,
к. е. н., доцент кафедри економічної теорії, ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0002-1015-8712
М. І. Федака,
керівник Центру підтримки підприємництва, Закарпатська обласна державна адміністрація
ORCID: 0000-0002-2851-1713

ТЕНДЕНЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Evgenijya Palyjchuk
PhD, assistant professor, Uzhgorod National university
Marianna Fedaka
Head of the Enterprise Support Center, regional state administration of Transcarpathian region

TRENDS IN SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE TRANSCARPATHIAN REGION

Стаття присвячена тенденціям соціально-економічного розвитку Закарпаття. Не випадково увага повернута до вирішення соціально-економічних проблем регіону, враховуючи складну ситуацію, яка склалася навколо існування і розвитку даного регіону України. Аналіз соціально-економічного стану Закарпаття свідчить про наявність значних відмінностей у розвитку міст, сіл, селищ. В економічному розвитку спостерігається стала поляризація між сільською та міською місцевістю, яка проявляється в різних рівнях соціального забезпечення людей, що визначається сукупністю природно-географічних, економічних, історичних та інших факторів. В умовах розвитку наукових досліджень здійснюється становлення регіональної економіки як науки. Вони відображають складний процес трансформації економічного українського суспільства. За останні роки здійснено багато напрацювань в цій сфері, що дозволило повернути увагу органів державної влади до необхідності інтенсивного розвитку регіональних соціально-економічних процесів.

The article is devoted to the tendencies of social and economic development of Transcarpathia. It is no accident that the attention is drawn to the solution of the socio-economic problems of the region, given the difficult situation surrounding the existence and development of this region of Ukraine. The analysis of the socio-economic status of Transcarpathia shows that there are significant differences in the development of cities, villages and settlements. In economic development, there is a polarization between rural and urban areas, which manifests itself at different levels of social security of people, which is determined by a combination of natural geographic, economic, historical and other factors. In the conditions of development of scientific research the formation of a regional economy as a science is

carried out. They reflect the complex process of transforming the economic Ukrainian society. In recent years, many developments in this area have been made, which allowed drawing the attention of state authorities to the need for intensive development of regional socio-economic processes. Prior to the definition of the content and nature of socio-economic relations in the region, the substantiation and implementation of the optimal directions for the development of socio-economic processes should be studied the object of management, that is, what the region represents, its general characteristics. The region, as part of the country, is understood to be significant a holistic area where people live and where certain species are made activities. The region differs from other regions by a combination of natural, historically formed, relatively stable economic, social, national peculiarities. Thus, the object of science "regional economy" is the region as part of the territory of the country where a certain place lives the population, enterprises of different industries and different forms of ownership, where the institutions that provide normal are located conditions for people's lives, for work, education, culture, communication. A characteristic feature of the region is its integrity, which combines natural resources, material wealth and social conditions for people's lives.

Ключові слова : соціально-економічний розвиток; регіон; умови життя; інфраструктура.

Key words: socio-economic development; region; living conditions; infrastructure.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ефективність функціонування економіки країни значною мірою залежить від рівня соціально-економічного розвитку регіонів, які різняться суттєвою галузевою, територіальною і функціональною диференціацією, та від формування ефективної системи управління регіональним розвитком. Прискорення соціально-економічного розвитку Закарпаття потребує активізації структурних зрушень, розробки і впровадження нових форм і методів управління розвитком.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми соціально-економічного розвитку досліджувало багато авторів, зокрема, аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України на предмет кризовості провела Абрамова І.О. [1], оцінку сучасного стану економічної безпеки в Україні провела Макарчук І. М. [2], вплив фінансової децентралізації на соціально-економічний розвиток регіонів дослідив Русин В.М. [3], дослідження ключових проблем соціально-економічного розвитку країни провів Геєць В.М. [4], соціально-економічний розвиток сільських територій розкрито в працях Стоянець Н.В. [5], і т.д. Не зважаючи на вигомий внесок вищезазначених вчених стосовно деяких аспектів, присвячених проблемам економічного розвитку, у сучасній науковій літературі недостатньо комплексних досліджень у напрямі превентивних заходів менеджменту соціально-економічного розвитку Закарпатського регіону.

Постановка завдання

В сучасних умовах економічних трансформацій підвищення ефективності національної економіки – це є одне з пріоритетних завдань, яке може бути розв'язане завдяки сприянню соціально-економічному розвитку країни з урахуванням регіональних особливостей. Метою статті є проведення комплексного аналітичного дослідження показників соціально-економічного розвитку Закарпатської області.

Виклад основного матеріалу дослідження

Закарпаття визначається як економічно самодостатній, екологічно чистий, рекреаційнотуристичний регіон України із збереженими та примноженими: унікальною природою, самобутньою культурою та історико-архітектурною спадщиною, з високою освіченістю та духовністю громадян і впровадженими традиціями самоврядності громад.

Економіка Закарпатської області представлена всіма сферами економічної діяльності. Частка валового продукту у загальнодержавному показнику валового виробництва – незначна, становить 43,0 млрд. грн. і коливається в межах 1,4 - 1,5 відс. всього виробництва України останні кілька років. У структурі валової доданої вартості майже рівні частки займають сільське господарство – 15,2 відс. та промисловість – 15,1 відс. Інші галузі представлені наступним чином: транспорт – 10,9 відс., освіта – 10,2 відс., операції з нерухомим майном – 9,0 відс., будівництво – 3,1 відс., тощо. Економіка Закарпатської області зорієнтована, в основному, на сферу послуг, проте слід зауважити, що у динаміці валової доданої вартості області за останні роки зафіксовано зниження частки промисловості та сільського господарства. [6]

Протягом 2018 року до місцевих бюджетів Закарпатської області надійшло податків, зборів та інших доходів з врахуванням міжбюджетних трансфертів у сумі 16,0 млрд. грн., з яких 5,1 млрд. грн. становлять податки, збори та інші доходи (власні доходи місцевих бюджетів), 10,9 млрд. грн. міжбюджетні трансферти (68,1 відсотка). Бюджетоутворюючими джерелами доходів місцевих бюджетів області є податок та збір на доходи фізичних осіб, його питома вага складає 54,8 відс., акцизний збір (відповідно 9,9 відс.), єдиний податок (11,0 відс.), податок на майно (6,2 відс.), рентна плата за використання природних ресурсів (1,3 відс.), податок на прибуток (0,7 відсотка). Впродовж 2015-2018 років спостерігається стала тенденція зростання надходжень до місцевих бюджетів області податку та збору на доходи фізичних осіб, питома вага податку у доходах місцевих бюджетів зросла у 2018 році в порівнянні з 2015 роком на 7,9 відсоткових пункти, що пояснюється зростанням мінімальної заробітної плати протягом цих років у 3,1 рази.

Згідно даних про підсумки соціально-економічного розвитку області за січень-квітень 2019 року, які опублікувала Закарпатська ОДА на своєму сайті, основні показники роботи господарського комплексу області у січні-квітні 2019 року свідчать про певне покращення динаміки економічного та соціального розвитку краю. У січні-квітні 2019 року індекс промислової продукції становив 105,3 відсотка. Зростання індексу промислової продукції досягнуто за рахунок підприємств переробної промисловості на 7,7 відс., зокрема, у машинобудуванні, крім ремонту і монтажу машин і устаткування – на 16,7 відсотка. Обсяг постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря порівняно з відповідним періодом минулого року знизився на 6,9 відсотка. Зниження зафіксовано також у добувній промисловості і розробленні кар'єрів – на 0,9 відс., в основному за рахунок скорочення видобутку природного газу. Загальний обсяг реалізованої промислової продукції за січень-квітень 2019 року склав 9,1млрд.грн. проти 8,0млрд.грн. за аналогічний період 2018 року, тобто збільшився на 13,5 відсотка. [7].

Протягом останніх років в Закарпатській області спостерігається тенденція нарощування обсягів промислового виробництва. За останні роки спостерігається щорічний спад індексу промислової продукції. Упродовж 2018 року продовжується негативна тенденція роботи деревообробних підприємств. За 2018 рік на підприємствах з виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності відмічено спад виробництва на 7,1 відсотка. Сільськогосподарським виробництвом у краї займається 1029 сільськогосподарських підприємств Закарпатської області, з яких приблизно 68 – великі товаровиробники, проте характерною особливістю є те, що на господарства населення припадає 88,7 відс. сільськогосподарських угідь, ними виробляється 94,9 відс. валової продукції сільського господарства. Узагальнюючим показником, що характеризує стан розвитку галузі є темп зростання валової продукції сільського господарства. Внутрішня торгівля є одним з ключових секторів економіки Закарпаття. Частка внутрішньої торгівлі у валовій доданій вартості Закарпатської області становить близько 12 %. Торговельна діяльність є дуже поширеним видом діяльності, який обирають понад 80% суб'єктів підприємницької діяльності області.

За показником індексу фізичного обсягу обороту роздрібною торгівлі (у порівнянних цінах) до попереднього року у січні-грудні 2018 року Закарпатська область посіла 3 місце по Україні (рис. 1.).

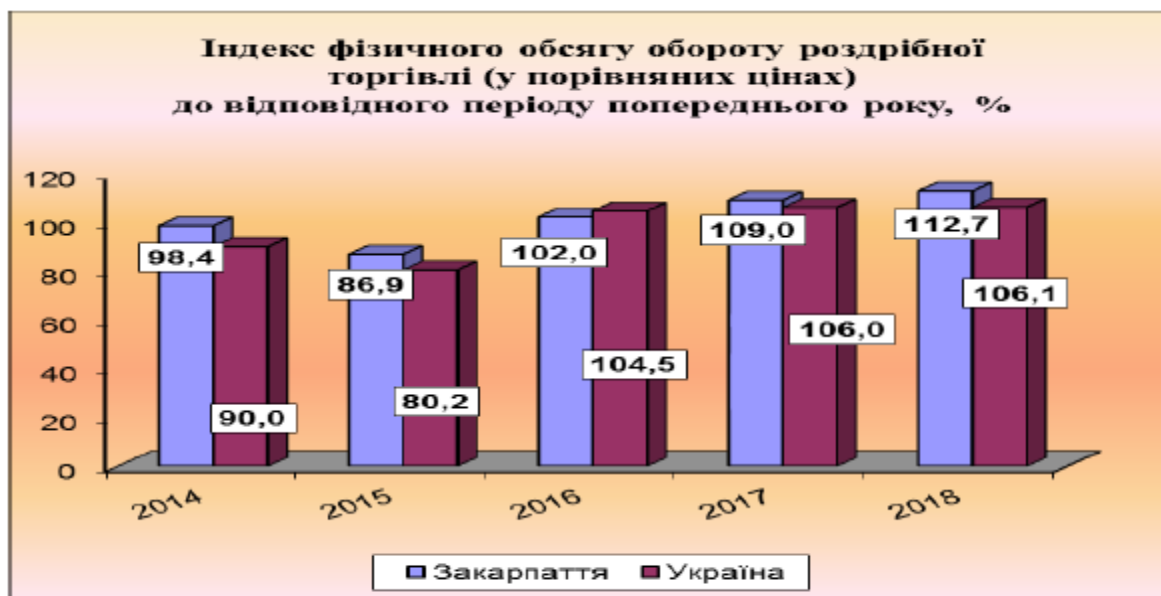

Рис. 1. Індекс фізичного обсягу обороту роздрібною торгівлі (у порівнянних цінах) до попереднього року, %.

Соціальна складова розвитку Закарпатської області представлена такими галузями, як :

1. Освіта - дошкільна освіта області представлена розгалуженою мережею закладів. Станом на 01.01.2019 в області налічується 596 закладів дошкільної освіти, у яких виховується понад 48,6 тис. осіб (у 2015 році – 572 заклади, у яких виховувалися понад 47,5 тис. осіб). Спостерігається позитивна динаміка щодо збільшення контингенту учнів. Так, у 2018/2019 навчальному році у закладах загальної середньої освіти Закарпатської області навчаються 164,8 тис. учнів, тоді як у 2014/2015 навчальному році їх налічувалося 154,9 тис. осіб. У закладах вищої освіти Закарпаття навчається близько 30 тис. студентів. Переважна більшість студентів (90,3 відс.) навчаються у державних закладах вищої освіти, менше половини (44,8 відс. – за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів, а кожен другий студент отримує стипендію.

2. Культура – під охорону держави в Закарпатській області взято 1837 пам'яток культурної спадщини, з них: 506 – археології, 524 – історії, 93 – монументального мистецтва, 489 – архітектури та містобудування, 41 – садово-паркового мистецтва, 175 – ландшафтних, 9 – науки і техніки. У музеях області зберігаються понад 500 тисяч пам'яток, впродовж 2018 року музеї відвідало більше 585 тис. осіб, проведено 7,6 тис. екскурсій та 660 виставок.

3. Охорона здоров'я - У області 52 заклади ПМД та 777 лікарів зареєструвались у електронній системі E-Health. Продовжується процес укладання декларацій між лікарем ПМД та мешканцями Закарпатської області безпосередньо в електронній системі EHealth, підписано 737 118 декларацій – 58,7 відсотка. З 21 Центру ПМСД в області, всі 100 відс. перетворені в комунальні некомерційні підприємства, з яких: 6 – вперше створені та 15 – перетворені з комунальних бюджетних установ. Кількість надавачів ПМД, які подали документи на укладання договорів з Національною службою здоров'я України на 2019 рік - 36, в т.ч.: ФОП-10, 30 приватних медичних закладів - 5. Усі центри первинної медико-санітарної допомоги, приватних медичних центрів та ФОПів уклали договори з Національним центром громадського здоров'я України.

Для економічного розвитку Закарпатської області важливе значення має транспортний зв'язок. Транспорт відіграє важливу роль у сфері перевезень пасажирів і вантажів, для економічних зв'язків між окремими містами і селами. Транспорт не створює нової продукції, а здійснює переміщення продукції або сировини в просторі та часі. Результати перевезень залежать від ефективності роботи транспорту, що безпосередньо впливає на діяльність підприємств та життя людей.

Єдина транспортна система відповідає вимогам суспільного виробництва та національної безпеки, має розгалужену інфраструктуру для надання всього комплексу транспортних послуг, забезпечувати зовнішньоекономічні зв'язки області. Склад залізничного транспорту представлений підприємствами залізничного транспорту, які здійснюють перевезення пасажирів і вантажів, рухомий склад залізничного транспорту, залізничні шляхи сполучення, а також промислові, будівельні, торговельні й постачальницькі підприємства, навчальні заклади, заклади охорони здоров'я та культури, науково-дослідні, проектно-конструкторські організації, підприємства промислового залізничного транспорту та інші підприємства, незалежно від форм власності, що забезпечують його діяльність. Автомобільний транспорт представлений підприємствами автомобільного транспорту, що здійснюють перевезення пасажирів і вантажів, авторемонтні і шиноремонтні підприємства, рухомий склад автомобільного транспорту, автомобільні шляхи сполучення, транспортно-експедиційні підприємства, а також автовокзали і автостанції, навчальні заклади, ремонтно-будівельні організації та соціально-побутові заклади, інші підприємства, незалежно від форм власності, що забезпечують роботу автомобільного транспорту.

Для вивчення загального стану транспортної системи регіону та результатів роботи окремих видів транспорту залучають відповідні показники техніко-економічного змісту. Основними показниками роботи транспортної системи є обсяг перевезень пасажирів і вантажів; пасажирооборот і вантажооборот. Крім того, використовують показники, що відображають наявність, склад та стан експлуатації транспортних засобів, результати транспортно-експедиційної та економічної діяльності. Результати діяльності транспортної системи країни відображають зміни в економіці, оскільки здійснює безпосереднє обслуговування підприємств усіх галузей та населення, відповідно до потреб забезпечує перевезення пасажирів та вантажів. [8].

Місце окремих видів транспорту в умовах трансформації економічних відносин в державі в забезпеченні перевезень пасажирів характеризується даними, наведеними в табл. 1.

Таблиця 1.

Кількість перевезених пасажирів за видами транспорту

(тис.)

	Залізничний ¹	Морський	Річковий	Автомо- більний (автобу- си) ²	Авіацій- ний ³	Трамвай- ний	Тролей- бусний	Метрополі- тенівський
1995	17142,3	-	-	40836,0	-	-	-	-
1996	13980,4	-	-	41101,0	-	-	-	-
1997	12771,4	-	-	37628,0	-	-	-	-
1998	11623,2	-	-	43343,0	-	-	-	-
1999	9956,0	-	-	41281,0	-	-	-	-
2000	9258,0	-	-	33095,5	-	-	-	-
2001	11173,9	-	-	31514,0	-	-	-	-
2002	13103,5	-	-	36640,1	-	-	-	-
2003	13472,4	-	-	39420,0	-	-	-	-
2004	10066,5	-	-	43838,7	-	-	-	-
2005	9538,0	-	-	53143,5	-	-	-	-
2006	9259,1	-	-	55882,2	-	-	-	-
2007	9470,2	-	-	62786,7	-	-	-	-
2008	9011,6	-	-	66059,3	-	-	-	-
2009	8039,9	-	-	57044,0	-	-	-	-
2010	8238,8	-	-	49848,4	-	-	-	-
2011	8305,9	-	-	46146,0	-	-	-	-
2012	8399,6	-	-	45217,6	-	-	-	-
2013	8633,9	-	-	43071,8	-	-	-	-
2014	8438,7	-	-	40964,4	-	-	-	-
2015	7923,1	-	-	42777,4	-	-	-	-
2016	... ⁴	-	-	37311,5	... ⁴	-	-	-
2017	... ⁴	-	-	34110,1	... ⁴	-	-	-
2018	... ⁴	-	-	29524,2	... ⁴	-	-	-

Аналіз даних таблиці 1. свідчить про те, що за останні 10 років кількість перевезень пасажирів автобусами скоротилося практично вдвічі, з 66059,3 тисяч у 2008 році до 29524,2 тисяч на початок 2019 року. Тобто в динаміці пасажирських перевезень у Закарпатській області спостерігається негативна ситуація. Так само скорочуються обсяги вантажних перевезень з 17998,2 тис.т. у 2008 році до 8751,5 тис.т. у 2018 році.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Економіка Закарпатської області зорієнтована, в основному, на сферу послуг, проте слід зауважити, що у динаміці валової доданої вартості області за останні роки зафіксовано зниження частки промисловості та сільського господарства. Промисловість протягом останніх років в області спостерігається тенденція нарощування обсягів промислового виробництва. На підприємствах промисловості станом на 01.10.2018 року зосереджено 277,9 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій (81,7 відс. загального обсягу інвестицій в області), з яких 275,5 млн.дол. США (81,0 відс. загальнообласного показника) – у переробній промисловості. Підприємствами промислових видів діяльності за 2018 рік освоєно 2,2 млрд. грн. капітальних інвестицій, що становить 32,7 відс. загального обсягу інвестицій в область. За підсумками 2018 року індекс промислової продукції, порівняно з 2017 роком склав 105,1 відс. при 101,6 відс. по Україні. Галузями виробничої спеціалізації області є харчова промисловість (виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів: виробництво 2 вина, коньяку, плодоконсервної продукції, безалкогольних напоїв та мінеральної води); легка (текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів: швейні і трикотажні вироби, білизна, взуття, головні убори); лісова і деревообробна промисловість (виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність: виробництво пиломатеріалів, шпону, паркету, листів з фанери клеєної, деревини з ялини та інших хвойних та листових порід, вікон, дверей, гранул та брикетів, коробок та ящиків з паперу або картону); хімічна (продукти переробки деревини); промисловість будматеріалів (виробництво щебню, облицювальних матеріалів) та машинобудування. У переробній промисловості, порівняно з 2018 р. індекс промислового виробництва склав 106,3 відс., проте серед галузей переробної промисловості зафіксовано скорочення виробництва продукції за всіма видами діяльності крім виробництва гумових і пластмасових виробів та машинобудування (приріст відповідно 4,9 та 13,9 відсотка). Деревообробна галузь є однією з небагатьох, яка забезпечена ресурсними можливостями області і здатна працювати в режимі самодостатності.

Аналізуючи статистичні дані, що викладені вище, ми можемо зробити висновок про те, що

Закарпатська область має позитивні тенденції соціально-економічного розвитку. За даними Головного управління статистики Закарпатської області, станом на 1 січня 2019 року чисельність населення Закарпаття становила 1 мільйон 256 тисяч 800 чоловік .

Заробітна плата

Розмір середньомісячної зарплати складає 8070 грн., що 2 рази перевищує рівень встановленого державного соціального стандарту. Водночас індекс реальної заробітної плати в порівнянні з аналогічним періодом 2018 року склав 109,2%.

Промисловість

Індекс промислової продукції у 2019 році порівняно з 2018-м склав 109,6 відсотків.

Зовнішньоекономічна діяльність

Обсяг експорту зовнішньої торгівлі товарами за минулий рік становив 1 мільярд 659 мільйонів доларів США, імпорту – 1 мільярд 34,4 мільйонів.

Будівництво

Протягом минулого року підприємства та організації області виконали будівельних робіт на суму 712,6 мільйонів гривень. Індекс будівельної продукції порівняно з 2018-м роком становить 104,2%.

Сільське господарство

За попередніми даними, у 2019-му році індекс обсягу сільськогосподарського виробництва на підприємствах галузі склав 107 відсотка.

У подальшому планується провести дослідження розвитку соціальної інфраструктури Закарпатської області.

Список літератури.

1. Абрамова, І. О Аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України на предмет кризовості [Текст] / Ірина Олександрівна Абрамова // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2014. – Том 15. – № 1. – С. 6-15.

2. Макарчук, І. М. Оцінка сучасного стану та актуальні загрози економічній безпеці в Україні [Текст] / Інна Миколаївна Макарчук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. – Том 21. – № 1. – С. 83-89.

3. Квасниця, О. В., Русін, В. М. Вплив фінансової політики на розвиток регіонів в умовах децентралізації. Економічний аналіз. Тернопіль, 2018. Том 28. № 4. С. 321-330.

4. Інноваційна Україна 2020 [Електронний ресурс] : національна доповідь / Національна академія наук України, Секція суспільних і гуманітарних наук ; за заг. ред. В. М. Гейця. - Київ : [б. в.], 2015. - 336 с.

5. Теоретичні основи прогнозування розвитку сільських територій в контексті євроінтеграційного вибору України / Н. В. Стоянець // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2013. - Вип. 113(2). - С. 160-165. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2013_113%282%29__24

6. Аналітична довідка щодо соціально-економічного розвитку Закарпатської області станом на 01.01.2019 р. - Режим доступу : https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/imce/190517_serad.pdf.

7. Про підсумки соціально-економічного розвитку області за січень-квітень 2019 року - Режим доступу : <https://carpathia.gov.ua/storinka/pidsumky-socialno-ekonomichnogo-rozvytku> .

8. Е. А. Зінь. Регіональна економіка: Підручник. — К.: «ВД «Професіонал», 2007. — 528 с.

References.

1. Abramova, I. O (2014), "Analysis of social and economic development of regions of Ukraine on the subject of crisis", *Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats*, vol. 15, issue 1, pp. 6-15.

2. Makarchuk, I. M. (2015), "Assessment of the state of the state and current threats to economic security in Ukraine", *Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats*, vol. 21, issue 1, pp. 83-89.

3. Kvacnytsia, O. V., Rusin, V. M. (2018), "Influence of financial policy on the development of regions in the minds of decentralization", *Ekonomichnyi analiz*, vol. 28, issue 4, pp. 321-330.

4. National Academy of Sciences of Ukraine, Section of Social Sciences and Humanities (2015), "Innovative Ukraine 2020: national report", for the total. ed. VM Heitz, Kyiv, Ukraine, P. 336.

5. Stoianets, N. V. (2013), "", *Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn*, vol. 113(2), pp. 160-165, [Online], available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2013_113%282%29__24

6. Analytical Help on Social and Economic Development of the Transcarpathian Region by 01.01.2019, available at: https://carpathia.gov.ua/sites/default/files/imce/190517_serad.pdf.

7. About the results of the social and economic development of the region in January-April 2019, available at: <https://carpathia.gov.ua/storinka/pidsumky-socialno-ekonomichnogo-rozvytku> .

8. Zin, E. A. (2007), *Rehionalna ekonomika: Pidruchnyk* [Regional Economics: A Textbook], «VD «Profesional», P.528.